

UOT 373.3/5.

Xəyalə Məhərrəm qızı Ağamədova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÜMUMTƏHSİL MƏKTƏBLƏRİNDƏ TARİX TƏLİMİNİN SƏMƏRƏLİ TƏŞKİLİ YOLLARI

Хаяле Магеррам Агамедова
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

СУТЬ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Khayale Maharram Aghamadova
State Pedagogical University of Azerbaijan

THE ESSENCE OF THE ORGANIZATION OF TEACHING HISTORY IN SECONDARY SCHOOLS

Xülasə: Müstəqillik insanın şəxsiyyətinin vacib xüsusiyyətlərindən biridir. Əgər təlim prosesi düzgün təşkil edilmişdirsə onda şagirdlərin fəallığı tələb olunur. Təlim fəaliyyətinin hər bir cəhətində şagirdlərin müstəqil işi getdikcə artan mahiyyətdə olmalıdır, buna isə təlimin təşkilinin mahiyyətini dəyişdirməklə nail olmaq olar.

Açar sözlər: *müasir təhsil, təlim əhəmiyyəti, müəllim, şagird, metodlar, tarixi faktlar, tədris*

Резюме: Самостоятельность - одна из важнейших черт человеческой личности. Если процесс обучения организован правильно, требуется участие учащихся. В каждом аспекте обучения самостоятельная работа учеников должна постепенно возрастать, и это может быть достигнуто путем изменения сущности обучения.

Ключевые слова: *современное образование, важность обучения, учитель, ученик, методы, исторические факты, обучение*

Summary: Independence is one of the most important features of human personality. If the learning process is organized correctly, student engagement is required. In each aspect of the training, the independent work of the pupils should be gradually increased, and this can be achieved by changing the essence of the training.

Key words: *modern education, importance of training, teacher, student, methods, historical facts, teaching*

Son onillikdə cəmiyyət həyatının bütün sahələrində olduğu kimi təhsil sahəsində də köklü dəyişikliklər baş verməkdədir. Artıq məktəbdən hər bir çətin vəziyyətdən baş çıxarmağı bacaran təşəbbüskar, yaradıcı düşüncə tərzinə malik olan şəxsiyyətlər yetişdirmək tələb olunur. Bu günün tələbi məktəblərin qarşısında hərtərəfli bilik və bacarığa malik şəxsiyyətlər yetişdirməyi bir vəzifə kimi qoyur. Bütün bunlar isə istər tarix dərsinin istərsə də ümumiyyətlə dər-

sin quruluşunda, təşkil olunmasında yeni metod və üsulları tətbiq etməyi tələb edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, tarix dərslərinin tipləri barədə cüzi fərqlər nəzərə alınmazsa əksər metodistlərin fikirlərində uyğunluq vardır [6, 287]. Elmi cəhətdən nəyi öyrətməyi, həqiqətən daha məqsədəuyğun bilikləri, o cümlədən tarixi bilikləri necə müəyyənləşdirməli?

Bu gün tarix və digər elmlərin qarşısında mühüm vəzifələr durur. Müasir dövrün tarix təliminin qarşısında təlim prosesini yeni tələblər

baxımından təkmilləşdirmək durur. Biz yeni tələblər dedikdə müasir təhsil kurikulumlarının tələblərini nəzərdə tuturuq. Lakin bütün bunlarla bağlı fikirlərimizi bildirməyə başlamamış, biz əvvəlcə ənənəvi təlimdə tarixin təliminin təşkili məsələləri haqqında danışaq. Orta ümumtəhsil məktəbi tarix kursu ali məktəbdəkindən öz tutumu, genişliyi, tələbləri hansı ki, uşaq auditoriyasının xüsusiyyətləri baxımından bir-birindən fərqlənir. Ümumtəhsil məktəblərində tədris olunan tarix çox geniş əhatəlidir. Təsəvvür edin ki, ali məktəbdə müəllim yalnız bir məsələ üzrə ixtisaslaşır, onu tədris edir. Orta məktəbdə isə müəllim müxtəlif siniflərə dərs deməli olur. Müəllim dərsə hazırlaşanda həm öyrədəcəyi mövzunun məzmununu, həm də həmin mövzunu hansı metodlarla öyrətmək lazım olduğunu bilməlidir. Onu da qeyd etməliyik ki, bu iki cəhət bir-biri ilə sıx şəkildə bağlıdır [1, 6].

Ümumtəhsil məktəblərində tarixin təlimi qarşısında duran ən əsas vəzifə tarixi keçmiş haqqında olan bilikləri şagirdlərdə formalaşdırmaqdır:

1) Tarixi öyrənərkən şagirdlər; tarixi prosesi bütünlükdə və ya tarixi inkişafın ardıcıl pillələrində ictimai həyatın müxtəlif sahələri haqqında mühüm biliklərlə tanış olurlar, konkret tarixi faktları öyrənirlər. Tamamilə yanlış olardı ki, şagirdlər məktəb tarix kursundan tarixi faktları ümumiləşdirməklə yalnız nəticələr və ümumi ideyaları öyrənsinlər. Əslində isə əsas tarixi faktlar öyrənilməlidir, möhkəm şəkildə mənimsənilməlidir. Sovet dövründə orta məktəbdə tarixin qarşısında duran vacib məsələlərdən biri şagirdlərin yaddaşını əsas tarixi faktlar barədə olan biliklərlə zənginləşdirmək idi. Şagirdlər bilməlidirlər ki, ibtidai insanlar necə yaşayıblar, qədim quldar dövlətlər necə meydana gəlmişdir, azad icmaçı kəndlilər necə oldu ki, təhkimli vəziyyətə düşdülər.

2) Tarixi faktların öyrənilməsi şagirdlərdən tarixi keçmişə əks etdirən əsas təzahürlər, onların əlaqəsi, inkişafı barədə tarixi təsəvvürlərin yaradılmasını tələb edir. Belə ki, VI sinif Ümumi tarix kursunu öyrədərkən biz şagirdlərdə qul əməyi haqqında, qulların istismarı, quldarlar tərəfindən verilən işgəncələr və qullar üsyanları barədə bilikləri mənimsədir, təsəvvürlər yaradırıq. Qədim dünya tarixinin bu fakt və təzahürlərinin öyrənilməsi şagirdlərdə quldarlıq

quruluşu, onun inkişafı və dağılması barədə təsəvvürlər yaradır.

3) Şagirdlər tərəfindən vacib tarixi anlayışların mənimsənilməsi; onlar vasitəsilə ictimai inkişafı dərk etməyə, tarixi daha da dərinləndirən qavramağa kömək edir. Şagird tarixi prosesdə ayrı-ayrı şəxsiyyətlərin, xalqların rolunu qiymətləndirməyi bacarmalıdır [2, 9].

4) Şagird tarixdən əldə etdiyi bilikləri tətbiq etməyi bacarmalıdır. O, bu bilikləri yeni materialın öyrənilməsində, ictimai işlərdə, həyatda keçmiş və bu günün hadisələrini dərk etmək üçün tətbiq edə bilər.

5) Şagirdlər müstəqil surətdə tarixi materialla işləməyi bacarmalıdır, onlar mətnlə, tarixi mətnlə, tarixi mətn və illüstrasiyalar ilə işləməyi, plan, konspekt, tezislər tərtib etməyi, müəllimlərin yazdığı, tarixi mövzuda məlumat verməyi və məruzə etməyi bacarmalıdır.

Öz xalqın sevən hər bir kəs onun tarixi keçmişini də mütləq bilməlidir. İstismar olunanların istismar edənlərə qarşı mübarizəsini anlamaq üçün istismar olunanın vəziyyətinə girmək lazımdır. Başqa xalqlara qarşı dostluq və hörmət hissinin yaranması üçün o xalqların tarixi, adət-ənənəsi və mədəniyyəti ilə tanış olmaq lazımdır. Tarix dərslərində şagirdlərin gözü qarşısında keçmiş tarixin parlaq, həyəcanlı anları, döyüşçü və qəhrəmanların obrazları yaranır. Tarixi material şagird şəxsiyyətinin hər tərəfinə şüuruna, düşüncəsinə və hisslərinə təsir edir. Tarixin təlimində təlim və tərbiyənin vahidliyi bu iki cəhət arasında ustalıqla əlaqə yaradılmasında üzə çıxır.

Tarix təlimində tarixi obrazlar emosional cəhətdən şagirdə daha çox təsir göstərir. Lakin bəzən müəllim şagirdin biganəliyi ilə də üz-üzə gəlirdi. Şagird tarixi materialı bəzən canlı yox, yalnız kitabda yazılan yazı kimi qəbul edir. Xüsusilə tarixi keçmişin faktlarına qarşı şagirdə belə bir münasibət formalaşır. Aydın məsələdir ki, belə hallarda tarixi materialın təlim əhəmiyyəti kəskin şəkildə aşağı düşür. Təcrübələr göstərir ki, şagirdlərdə tarixi faktlara fəal münasibət yaratmaq üçün tarixi faktların elə tərəflərini açıb göstərmək lazımdır ki, bu hansısa bir cəhətdən şagirdin maraqları, meylləri, həyəcanları ilə üst-üstə düşsün. Bu məqsədlə isə tarixi faktın həyatı əhəmiyyətini açıb göstərməklə,

onun aid olduğu dövrün, insanların taleyinə təsiri ilə müəyyən edilir.

Təlim prosesinə müstəqil iş metodlarının daxil edilməsi müəllimin rolunu heç də azaltmır. Əksinə, bu zaman müəllimin rəhbər rolu daha da çətin olur və müəllimdən yüksək ustalıq tələb edir. Müəllim şagirdlərin müstəqil işini hər gün daha artıq inkişaf etdirərək, təlim prosesinə müxtəlif metod və üsullar daxil etməlidir, şagirdləri təlimatlandırmalıdır, onlara özünəməzarətə öyrətməlidir. Bütün bu göstərilənlərin həyata keçirilməsi prosesində müəllim şagirdlərdə onların şəxsi keyfiyyətləri kimi fəallıq, müstəqillik və təşəbbüskarlıq tərbiyə edir.

Müstəqil iş həm də idraki cəhətdən müstəqilliyin formalaşdırılmasına səbəb olur. Bu xüsusiyyət özünü öz qarşısına hər hansı məqsəd və vəzifə qoymaq, onları həll etmək bacarığına malik olmaq, əldə edilmiş bilikləri tətbiq edə bilməkdə göstərir.

Yuxarıda göstəriləni kimi müstəqil iş müxtəlif cür başa düşülür, aşağıdakılara uyğun olaraq müəyyənləşdirilir:

- şagirdlərin fəaliyyətinin motivlərinə əsasən;
- onların fəaliyyətinin yaradıcı xarakterinə əsasən;

- düşüncənin formalaşdırılmasına görə;
- biliyin mənbələrinə görə;
- təşkilati formalarına görə [4, 34].

Orta məktəbdə tarix təliminin qarşısında duran ən əsas məqsəd ən qədim zamanlardan bu günədək bəşər cəmiyyətinin inkişafı haqqında anlayış və təsəvvürləri, fakt və hadisələri mənimsəməkdir.

Demək lazımdır ki, sovet təhsil sistemində ənənəvi təlim tətbiq edilsə də, tarixin təlim metodikasının adlarını yuxarıda çəkdiyim və çəkmədiyim bir çox nümayəndələri fəal təlim metodlarının axtarışı ilə məşğul idilər. Sadəcə olaraq indi, müasir dövrdə vaxtilə görkəmli metodistlərin lazım bildikləri fəal təlim daha mükəmməl və daha təkmilləşdirilmiş formada tətbiq olunur.

Problemin aktuallığı. Ümumtəhsil məktəblərində tarix təliminin qarşısında duran ən əsas vəzifə tarixi keçmiş haqqında bilikləri şagirdlərdə formalaşdırmaqdır.

Problemin elmi yeniliyi. Tarix təlimində təlim və tərbiyənin vahidliyi bu iki cəhət arasında ustalıqla əlaqə yaradılmasında üzə çıxır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə irəli sürülən təkliflər və nəticələr təlimin təşkilinin qurulmasına kömək edir.

Ədəbiyyat

1. Андреевская. Н. В. Очерки методики истории. V-VII классы. Л., 1958.
2. Вагин. А. А. Методика преподавания истории в средней школе. М.: Просвещение, 1968.
3. Nəzərov. A. Müasir təlim texnologiyaları. Bakı: ADPU, 2012.
4. Дайри. Н. Г. Обучение истории в старших классах средней школы. М.: Просвещение, 1966.
5. Вяземский. Е. Е., Стрелова О. Ю. Теория и методика преподавания истории. М.: Владос. 2003.

E-mail: Xeyale.va@mail.ru

Rəyçi: *ped.ü.elm.dok., prof. Mübariz Mirəziz oğlu Əmirov*

Redaksiyaya daxil olub: 02.03.2018